

Hovány Lajos SZABADKÁIM

Miért éppen Szabadka?

A másfélezer lélekszámú Gunarason születtem. Nagypám idejében Moholgunaras volt a neve. Az elemi iskola felsőbb osztályaiba Bogarasról, Brazíliából, Sicósorról, Pobedáról, Kispestről és Kavillórol is ide jártak a diákok. Szüleimet havonta látogatom Gunarason. Keletre terül el a lecsapolt Kopolyától. Átkelve a hídján, az utóbbi időben mind gyakrabban jut eszembe, hogy a Béla-bara vízgyűjtő területén, talán az avarkorban kialakított Turol-györk táplálója volt a Kopolya. Valaha patak folyt itt.

Két évtizeddel ezelőtt kezdtem el vízépítőként dolgozni a Palicsi-tó melletti, több mint százezres Szabadkán. Választott otthonom ez, ahonnan szüleim sincsenek a világ végén, de a legtávolabb élő rokonomhoz is, ha kell, akkor legfeljebb fél nap alatt megérkezhetek. Könyvtára, levéltára, múzeuma és színháza teszi számomra várossá Szabadkát. Szakmámban kenyeret ad a kezembe.

Alig hogy kisétálok a központból már Gunarason érzem magamat: az utcákban padokon ülő, vagy a járókelőkre kikukkantó néikkel és bácsikkal lehet beszélgetni. Olyanok ezek a találkozások, mint mikor szembeáll az ember a másikkal, és – a támadás legkisebb jelét sem mutatva – két tenyerébe fogja az arcát. A megszeppentséget követően érzem, amint csontjaimba ivódik a másik arcának a melege. A sors ajándékaként e pillanatért élünk.

A vízről is lehet – sőt kell – beszélgetni. Szabadkán különösen, hiszen valaha a Kelebiai-tótól a Palicsi-tóig 200-600 m széles völgy szelte ketté a város jelenlegi területét. A városháza tájékán, a feltöltésre elhasznált rengeteg homok azt az illúziót kelti, mintha itt sohasem is lett volna völgy. Pedig itt húzódott semlyékes medrével homokos talajába szivárogtatva a csapadékvíz, vagy éppen a föld árjával árasztva el a környéket. E völgyön a Barát-híd vezette át a Szegedi- és a Bajai utak helyén volt középkori Káliz utat; utat nyitva a Tisza és a Duna felé.

A Történelmi Levéltár iratai, rajzai, tervei és fényképei, illetve a Városi Könyvtárban olvasható könyvek, folyóiratok és újságok is betekintést adhatnak e vizenyős területek korábbi állapotába. Elképzelhető, hogy e völgybe miként vezetett vizet a Fűzfás-ér, a Róka-barát és a völgyet összekötő fok, ami talán a középkori sáncárok egy szakasza volt, a Voknak is nevezett Gáti-vízfolyás, illetve az, hogy csa-

padékos időben a Kelebiai-tó nagyvize a Nagy-réten át a Jaszi-barába folyt. Az utóbbinál néha szalonnával próbálták megfékezni az áradatot. E völgyben a kömlyébeliek szent forrásokat látogattak. Gáti-vízfolyás vízimalmot hajtott. A Palicsi-tóba vizet vezetett még Sándor felől egy patak, a Petros(z)eva cses(z)ma és a Baranyi-sömlyék is. Szabadka vizei a Palicsi-tó vízgyűjtő területén levő Kelebia, Sándor és Palics vizeivel tehát összefüggő rendszert képeztek.

A vízrendezések megismerése a vízgyűjtő terület jellemzőinek a feltárását segítheti. Felismerésükhöz fantáziára van szükség, akárcsak a jelenlegi vízügyi gondjaink megoldásánál is. Tény, hogy 1817-től a Böge-csator-

na, 1981-től pedig az Árapasztó-csatorna elkészültével a Palicsi-tó és a Körös-ér vízgyűjtő területei összekapcsolódtak, a Tisza egyik alrendszerét képezik. Szabadka vízügyi problémáit az alrendszeren élőkkel közösen kell rendezni. A hosszabb távú megoldás kivitelezése, meggyőződésem, hogy az elszántságunktól függ leginkább.

Elkerülhetetlen e témában a szemléletváltás is: a vízlevezetés helyett a vízvisszatartás elviselhető módját kell újra megtalálnunk. Ehhez nem a *Mindenki így csinálja*-szakemberekre van szükség, illetve arra, hogy lelkiismeretünket csak az *Ilyen az élet*-tel kényszerüljünk nyugtatgatni.

Szabadkáink építéséhez bátorság, elszántság, álmodni tudás kell. Különbözik morzsolt kukoricaszemekként pörögnek szét a napjaink. A kultúrtáj ugyanis olyan egyedi megoldás, amit ha fényképen lát az ember, akkor azt mondja, hogy ezt meg szeretném nézni, ha pedig ott van, akkor azt, hogy itt élni tudnék. Jó hely tehát. Van ám ott – többek között – gyár is, szántó is, lakónegyed is, erdő is, csatorna is, patak is, de olyan összhangban, hogy a környezet nem csak az embernek jelent életteret. Pontosabban az embernek ez jelenthet élőhelyet.

Kérdezem: érdemes élni a békabrekegés és a madárcsicsergés nélkül? Mindannyiunk szabadkái jöhetnek így létre, bennük szabadkákká érlelődve esetemben Gunarason született szabadkaiként.

Kiss Gusztáv A VÁROS

A görög tragédiák mintájára – mert nem kevés a mediterrán vonatkozás – az itt élők átéreztek a létezés borzalmait, a szenvedés mélységeit. A török időkben rabláncra fűzve hajtották őket Kelet rabszolgapiacai felé, a megmaradtak pedig a bácskai mocsarakba menekültek, s ezekben elmerülve – nem csak jelképesen – egy nádszálon szívták az élethez a levegőt. Az időkben fél évezreddel később, a huszadik század végén Tolnai Ottó foglalja elgondolkodtató hasonlósággal szavakba a helyi, állandósultnak tartott létérzést: itt lenni olyan, mintha az ember egy mély kút fenekén élne, s levegő után kapkodna. A sorstragédiák mutatványaihoz hasonlóan a múltban errefelé is

üldöztek apa- és anyagyilkosokat, sokszor megkívánták a másét, s kísérte egymást az éhínség, háború és betegség. A város sós tavának, Palicsnak a történetet elbeszélő egyik monda – a példa kedvéért – a szenvedésnek, a türelmetlenség máglyáit eloltó, az égből aláhulló könnyeknek köszönte ezt a gyógyerejű vizet. A csodálatos vizet, amelynek partján valamikor

Csáth Géza is fogadta gyógyulni vágyó betegeit, s közben írta hátborzongató, véres történeteit. Talán nem is érthető és átérezhető ez a világ Csáth Géza *Naplójának* olvasata nélkül: ezekben ugyanis a maga witmann-fiúsi mély, benső meztelenségében tárulnak fel az itt élő lelkek sajátságai.

A nagybecskereki Fülep Lajos Nietzschéről vallva írta, hogy a görög ember megismerve a lét borzalmait, pesszimista okokból, hogy egyáltalán élni tudjon, rákényszerült megteremteni az olimposzi világot, amelyben a hellén akarat mint megszépítő, magasztosító tükörben láttatta önmagát. Ez a kettősség, a feneketlen szenvedés, az ostoba, a múlandó levés, a nem pihenő, a megváltást kereső akarat egyfelől, és az olimposzi vízió, a ragyogó verőfény, az öröklét összes csábító értékei másfelől, tájunknál is megtalálták vonatkozásait. Talán helyes vallani az alföldi nietzscheizmus meglétét. A Semmi tapasztalatával szemben errefelé megteremtődött az Ideális Világ, az eszménynek megfelelően módosított, a lényeges vonásaira tökéletesített formákban megtalálva az értelmet, a célszerűséget – esztétikai szemlélettel igazolva így a rendezett világot és annak örökkévalóságát. Elszakadva a múlandóságtól, ezen a homokvidéken az egyéni létezés önmagában megállásáról, kultúráról, wagneri összművészetről álmodtak, s egy „gyönyörű jövő káprázatos perspektívája szédítette meg a lelkeket”. A szépség látszata töltötte be a pusztaságot, az „álomban lecsukott pillákkal alkotó szemé”. A léleknek víziói és a víziók testet öltése rajzolódott ki fölmagasztosított célként. A Raichl-palota tervezője, egyben tulajdonosa, teljes berendezését és összes díszítményét maga álmodta meg szecessziós stílusban, a szomszédos házba átvezető titkos átjáróval együtt, ami egyenesen szeretőjének az ágyára nyílt. A szabadkai régi városházát – a helyi pártoskodások nyolcvanéves, roskadozó, zsindeyes tetejű színhelyét – 1908-ban bontották le, s a közigazgatás hivatalának lerombolásában néhányan a régi Szabadka szellemiségének, a halál, a megdermedtség, a mozdulatlanság, a tehetetlenség múlását ünnepelték. A helyi polgári napilap, a *Bácsmegyei Napló* vezércikkeiben az új Szabadkáért kiállva refrénszerűen ismételte: „Had' higgyük, hogy a régi városháza elmúlásával múlni kezd a régi Szabadka, a város új házával együtt kezd kiépülni az új... az új Szabadka, amelyért küzdenek itt már néhányan, s amelyért küzdeni fognak a lapok: a pezsgő, eleven élet modern és nagy városa lesz.” És a

vízióknak megfelelően a szecessziós új városháza ég felé törő magas tornyában a vidékiességen túlmutató célok, a világosságot beengedő nagy ablakaiban a felvilágosodás, a hatalmas és széles kapuiban a nyitottság allegóriája testesült meg, mert a lélekölő jelen a látott és láttatott valóságában már kínosan megért erre a megváltásra. Sokszor és sokféleképpen fogalmazták meg az áhított eszményt, hogy formába kényszerítsék a bicskázásban, vérontásban és borfogyasztásban felszabaduló energiákat, átalakítva kultúra-éhséggé, polgári életformává, szabadelvű szemléletté. A városban soha sem volt közhely, hogy a világot az emberi akarat teremti, akkor is legtöbbször, a szabadkőművesi szögmérő által kijelölt vonalakat követve.

A város létezése talán a legjobb bizonyíték arra, hogy nem létezik egy kizárólagos igazság. A korinthuszi oszlopok, a szerb barokk templom, a nemzeti Casino neobarokk épülete és a környező magyar szecesszió az egésznek furcsa tarkaságot ad. Belekezdték egy stílusba, egy világ fölépítésébe, s ki tudja ma már miért, egy másikkal folytatták, majd egy harmadikkal, mintha csak játszottak volna a játék kedvéért, közben mintha csak felszabadultak volna a kitűzött célok terhétől, s egyszerűen csak a létezésért, a megmutatkozásért, a tér rendezéséért és átalakításáért történt volna minden.

Fülep Lajos szavaival a szép valamely jelenség fomájának örökkévalóság-jellege, az örök formák jelenségvilága. Szabadka látképe az itt élő emberek lelki – az örök formákra emlékező – jelenségvilága, a magát kifejező és megjelenítő *esprit locale*, a helyi szellem története. Az esztétikum fölmagasztosított kultuszáról szólnak Kosztolányi elvagyódásai a „*négy fal közül*”, Csáth Géza, Babits Mihály vagy Balázs Béla lélekborzoló történetei. Beszéltek errefelé a gnosztikus világba-vettség élményéről, s nemegyszer a belevettség tudata hozta közelebb egymáshoz a szerbeket, horvátokat és a többieket, valahogyan úgy, ahogyan a szerb M. Nastasijevic és a horvát T. Ujevic világa is találkozik a földi létezés idegenségében.

Mi értelme van az ilyen vidéki létezésnek – kérdez és válaszol is majd rá Kosztolányi Dezső egy szabadkai író koporsója felett –, nem más, mint vágy a megismerés után, a rendezett világ után, egy vágy, hogy az ember kiszabaduljon abból a börtönből, amelybe születése véletlene dobta. A sors errefelé nem istenfélő. A mindent befedő, ezt az apró szemcséjű homokot talán nem is lehet formákba szorítani. A formát fölveszi, de parányi összetevői sohasem olvadnak időtlen egésszé, legföljebb a maradandóság látszatává. Az időbeliség, a múlandóság tapasztalata a „*látogat*” mögött pedig folyamatosan egy mély pesszimizmusról szól, arról, hogy a világ cél nélkül keletkezik és bukik el. Az emberi tudat, céljaival és okaival, talán nem is más errefelé, mint délibábos magyarázata ennek a pusztaságnak. Az egyedüli cél talán csak a „*sors forgása*”, az akarat, amely csak a semmit akarja. Ez a másik világ nem az örökléten alapul, hanem a semmin. Isten nélkül a világ csak semmi. A tudattalan, az értelemnélküliség elfogadja a „*földi*” levést, a születés és halál céltalan ismétlődését, az egyediség beolvadását, s ebben telik öröme. A szőlő itt is megterem, s a márnak hagyományai vannak: a boros, borgőzös Bácska, az ösztönlét, a kegyetlenség, a kéj. A pusztulást, az emberi halált, és főleg a meghívott halált ennek a márnak tulajdonítják, a talaj összetételének, a belőle sarjadó szőlőnek.

Megvan Szabadkán az éteri fényesség és magasság pompája a „*földi pokol*” mélységes sötétségével és kínjaival együtt, megvan itt minden, akárcsak egy görög tragédiában.

Villányi László

EGY MÁSIK VILLAMOS

„Ahogy képzeletem gazdagodik, napról napra egyre inkább úgy érzem, én nemcsak ebben az egy világban élek, de ezer másban is.”

John Keats

1994. november 23-án Győrött felültem az Avala Expresszre, s elképzelttem, úgy szállok majd le a szabadkai állomáson, miként Kosztolányi, ám a vonat jóval az állomás előtt fékezett, fegyveres katona állta el utamat, s ezt én bizonyítéknak véltem, miért nem Szabad, miért csak Szabadka, mert akkor még így hittem ismeretlenül is szerelmes városom nevének keletkezését, büszkén a rokonságra, hiszen költője neve is elrejti a „lány”-t, akkor még nem gondoltam arra, hogy nevemben már ott rejtőzködik a villamos eleje is, a villamosé, amit majd úgy viszek el magamban, mint ahogy bensővé teremtődik egy kicsi város, s egy reggelen villamos csikordul ablakom alatt, a piros esemyő Szabadkáról Győrbe száll, oda, ahol gyerekkoromban sátrukat felverték a cirkuszosok, és elrepülök egy másik kontinensre, hogy ott végleg

elinduljon a villamos, s én tétova kamaszként kapaszkodjak a porcelánfogantyúba, hátha valamilyik megállóban feltűnik valaki, s ahogy felszál, már abban ott a bizonyosság, mert egyforma színekbe öltözködtünk, s ami különbözik, az is ugyanarról beszél, mondatai azt folytatják, amit mindig is elgondoltam, szeretettel néz, ujjai szeretettel érintik kapaszkodó ujjaimat, de hiába várom az újabb és újabb megállót, végállomástól végállomásig és vissza, hiába szállok le váratlanul, vagy váltogatom a felszállás helyszíneit, egyik megállóban sem indul el senkivel közös életünk, csak fura alakok jönnek, derűsen vagy megfáradtan, s álmukban kibeszélik titkaikat.

